

Sünnet'ten Topluma: Toplum ve Kültür Yazıları

Osman Güner

Ankara: Fecr Yayınları, 2006. 256 sayfa.

Kitap “Önsöz”, “Giriş” ve yazarın muhtelif zamanlarda yayımladığı dokuz makalenin üç bölüm hâlinde derlenmesinden oluşmaktadır. Yoksulluk, cehalet ve şiddet gibi toplumsal sorunlara Hz. Peygamber’in sünnetinden yola çıkarak üretilebilecek çözümleri akademik bir bakışla sunmayı amaçlayan eserde, sünnetin anlaşılmasıyla ilgili yaklaşımlar bu pratik gaye çerçevesinde tartışılmıştır. Binaenaleyh başlıkta zikredilen “Sünnet'ten Topluma” aktarım, hadis kitaplarından çıkarılabilecek kaide ve prensiplerin çeşitli toplumsal problemler karşısında uygulanabilirliğini ifade etmektedir.

Bu aktarım ilk olarak sünnetin doğru bir şekilde anlaşılmasını gerektirdiğinden “metodolojik”, farklı medeniyet havzalarını ilgilendirmesi dolayısıyla “kültürel” ve çözümler sunmaya çalıştığı problemlerin tabiatı gereği “toplumsal” boyutlara sahiptir. Metodolojik boyuta temas eden “Birinci Bölüm”ün, sünnetin evrensel ve tüm zamanlar için geçerli prensipleriyle zaman, mekân ve maslahata göre değişebilen unsurlarının tefrik edilmesi gerektiği düşüncesiyle yazıldığı anlaşılmaktadır. Yazar, sünnetin ilk muhatabı durumundaki sahabe arasında birincisi “zâhirî ve şeklî”, ikincisi de illet ve maksatları gözetten “fikhî” yaklaşım olmak üzere başlıca iki temayül bulunduğunu ve bu ayırımın sonraki fıkıh çevrelerinin oluşumuna tesir ettiğini belirttikten sonra, Hz. Peygamber’in beşerî yönüne ve onun bilgi kaynaklarının vahiyle sınırlı olmadığına dikkat çekmiştir.¹ Fikhü'l-hadis sahasının önde gelen isimlerinden Buhârî'nin *el-Câmiu's-sahih*'te hadis metinlerini, özellikle emir ve nehiy ifade eden lafızları yalnızca zâhiren değerlendirmeyip gâî yorumlarda da bulunduğu dair yazarın verdiği örnekler (s. 65-73), Buhârî'nin fikhî tefekkürüne ışık tutması bakımından önemlidir. Bölümün son makalesinde, daha çok

¹ Sahabe'nin sünnete yaklaşımıyla ilgili benzer mülahazalar Türkiye'de bundan önceki çalışmalarda dile getirilmiş bulunmaktadır. Bk. Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000), s. 45-50; Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000), s. 151-53 vd. Yazarın, her iki esere sıkça başvurmakla beraber, Erul'un zahirî, fikhî ve ictihadî yaklaşım şeklindeki üçlü tasnifi yerine Görmez'in ikili tasnifini tercih ettiği görülmektedir. Söz konusu tasniflerin izafliğine yönelik bir eleştiri ve bu eleştiriye verilen cevap için bk. Yusuf Acar, “Hadis Metinlerini Anlamada Öznellik Sorunu –‘Sahabe'nin Sünnet Anlayışı’ Özelinde-”, *Marife* 1/3 (2002), s. 153-60; Bünyamin Erul, “Hadis Çalışmalarını Anlamada Öznellik Sorunu: Gelenekteki ‘Tevil’i Nesnel, Günümüzdeki ‘Yorum’u Öznel Gören Bir Eleştiriye Cevap”, *Marife* 2/1 (2002), s. 231-46.

tarihçi kimliğiyle tanınan Zâkir Kâdirî Ugan'ın hadis ilmine yönelik tenkitleri özetlenmiş ve cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Bu makale 20. yüzyılın ilk yarısındaki hadis merkezli tartışmalar hakkında bir fikir vermekle birlikte, kitabın genel problematiğiyle doğrudan bir ilgiye sahip değildir ve belki de bu sebeple okuyucuda bir zeyl veya istitrad izlenimi uyandırmaktadır. Bu durumun, özenli bir editör denetiminden geçmemiş derleme eserlerin karakteristik zaafı olduğunu söylemek mümkündür.

Farklı din ve medeniyetlere ait kültürel öğelere nasıl yaklaşılacağı meselesi, sünnetin topluma aktarımının kültürel boyutuna işaret etmektedir. “İkinci Bölüm”ün konusunu teşkil eden bu kültürel boyutun, muhtelif coğrafyalarda yaşayan Müslüman halkların kendi zihin dünyaları, sosyal kurumları veya gelenekleriyle ilgili olmayıp bir bütün olarak İslâm dünyasının diğer dinlerle ilişkisini vurguladığına dikkat edilmelidir. Hz. Peygamber'in ve müteakiben sahabenin ehlikitap mensuplarına ve sahip oldukları kültüre karşı tutumu, diğer pek çok konuda olduğu gibi burada da temel prensiplerin tespitinde referans kaynağı olmakta ve tarihi tecrübenin ilk örneklerini sunmaktadır. Buna göre Hz. Peygamber bir taraftan ehlikitaba İslâm dinini tebliğ ederken, diğer taraftan onların can güvenliği ve inanç özgürlüğü gibi temel haklarına saygı göstermiş, bu tutumunu Medine Sözleşmesi, Necran'dan Hıristiyan heyetinin gelişi ve Mekke'nin fethi gibi mühim hadiselerde sürdürmüştür. Ahlâkî ve adil mücadele etmek, ahde vefa göstermek ve anlaşma hükümlerinin ihlali durumunda bazı müeyyideler uygulamak, onun siretinden hareketle yazarın tespit ettiği başlıca prensiplerdir.

Yazara göre Yahudi kültüründen gelen bilgiler hususunda, Hz. Peygamber'in İsrailoğulları'ndan rivayette bulunma ruhsatı² ile bu bilgilerin tasdik veya tezkip edilmemesi uyarısı³ Müslümanların konuya yaklaşımında belirleyici olmuş; ancak söz konusu tavsiyelerin uygulanmasında bazı görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Bazı sahabiler, Yemenli bir Yahudiyken Müslüman olduktan sonra geçmiş kutsal kitaplardan rivayette bulunmayı sürdüren Ka'bû'l-Ahbâr'ı tenkit ederken, bazıları onun görüşlerine başvurmakta sakınca görmemiştir. Özellikle Ebû Hüreyre'nin onunla yakın ilişkisi ve bilhassa tefsir konusunda ondan rivayette bulunması, bazı modern araştırmalarda ağır tenkitlere uğramasına sebep olmuştur. Yazar bu tenkitlere yer verdikten sonra

² Buhârî, “Enbiyâ”, 50; Ebû Dâvûd, “İlim”, 11; Tirmizî, “İlim”, 13; İbn Hanbel, II, 474, 502; Dârimî, “Mukaddime”, 46.

³ Buhârî, “İ'tisâm”, 25, “Tevhîd”, 51; Ebû Dâvûd, “İlim”, 2; İbn Hanbel, IV, 136.

Ebu Hüreyre'nin Ka'bü'l-Ahbâr'dan naklettiği rivayetlere örnekler vererek söz konusu iddiaların geçersizliğini ispata çalışmıştır (s. 189-99). Zira örnekler incelendiğinde Ebu Hüreyre'nin onu zaman zaman tashih ettiği ve rivayetlerdeki bazı hataların sonraki râvi tasarruflarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

“İkinci Bölüm”ün son yazısı, muasır fakihlerden Yusuf el-Karadâvî'nin irtidat konusunda kaleme aldığı bir makalenin yazar tarafından yapılmış tercümesidir.⁴ Karadâvî bu makalesinde 1980'li yıllarda Afganistan'da yaşanan dinden dönme hadiselerini örnek göstererek irtidatın İslâm toplumu için oluşturduğu tehlikeyi vurgulamış ve ayrıntıda farklar bulunmakla beraber, tüm fakihlerin bunun cezalandırılmasında hemfikir olduğuna dikkat çekmiştir. Karadâvî'nin ceza konusunda İbn Teymiyye'den mülhem tercihi ise mürtedin, irtidatının propagandasını yapan ve yapmayan şeklinde ikiye ayrılıp propaganda yapan hakkında cumhurun görüşünün uygulanması yönündedir (s. 157). İkinci durumda ise İbrahim en-Nehaî ve Süfyân es-Sevrî'ye atfedilen hapis cezası öngören görüşün tercih edileceği ifade edilmiştir. Örtülü ama daha yıkıcı diye nitelediği “fikrî irtidat” kavramı, yeterince açık olmamasına rağmen, Karadâvî'nin konuya getirdiği yeni bir bakış açısı olarak görülebilir (s. 169-170). İrtidat, bizatihi önemli bir konu olmakla birlikte, bu konunun da “Birinci Bölüm”ün son makalesi gibi kitabın diğer makaleleriyle irtibatının yeterince kurulmadığı görülmektedir.

Yazarın hadis araştırmalarına yaptığı orijinal katkının “Üçüncü Bölüm”de olduğu söylenebilir. “Sünnet ve Yoksulluk” başlıklı bu bölümde konuyla ilgili ayet ve hadisler, yoksulluk sorununa pratik çözümler üretebilecek tarzda yorumlanmış ve dinin toplumsal dayanışmadaki rolü vurgulanmıştır. Burada yoksulluk “Özlem duyulan bir değer değil, toplumsal açıdan çözülmesi ve hatta zararından Allah'a sığınılması gereken bir sorun, bir musibet” olarak ele alınmakta, tasavvuf kitaplarındaki bazı örneklerin İslâm'ın genel yoksulluk telakkisiyle uyuşmadığı öne sürülmektedir (s. 207, 210-215). Yoksulluktan kaynaklanan acıların hafifletilmesinde dinî müesseselerin sivil toplum kuruluşlarıyla beraber aktif rol alması gerektiğini söyleyen yazar, bu suretle söz konusu kurumların saygınlığının da artacağını belirtmiştir.

⁴ Tercümesi daha önce *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5/2 (2005), s. 259-73'te yayımlanan makalenin orijinali için bk. <http://www.islamonline.net/Arabic/contemporary/2002/02/article2a.shtml#2> (19.12.2006).

Yazara göre toplumsal sorunlara duyarlılık, esasında dindarlığın ayrılmaz bir veçhesi olarak anlaşılmalıdır. Zira dindarlık yalnızca Allah ile kul arasındaki ilişkilere münhasır olmayıp beşerî ilişkilere dair prensipler ihtiva ettiğinden toplumsal bir boyuta sahiptir. Yardımlaşma ve “emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker” ilkelerinden hareketle oluşturulan vakıf ve hisbe teşkilatı gibi kurumlar, bu toplumsal sorumluluk anlayışının mücessem örnekleri olarak görülebilir. İnsanlığı tehdit eden yoksulluk gibi sorunlara dinî/ahlâkî prensiplerin hayata geçirilmesiyle çözüm üretilebileceği düşüncesi, yazar tarafından muhtelif bağlamlarda vurgulanmaktadır. Ancak kitapta yoksulluğu öven yaklaşımı sebebiyle eleştirilen sûfî düşüncenin, sosyal hayatta tekke ve fütüvvet gibi kurumlar vasıtasıyla ortaya koyduğu yoksulluk karşısı tutumun gözardı edilmesi, işaret edilmesi gereken bir eksiklik olarak değerlendirilmelidir.

Yazara göre sosyal yardımlaşma ve dayanışma, bir taraftan bilgi ve sermayenin paylaşımını gerekli kılarken, diğer taraftan gönüllülük esasına dayalı sivil toplum kuruluşlarının katılımını gerektirmektedir. Bilginin paylaşımı, yoksulların eğitim yoluyla desteklenmesiyle, sermayenin paylaşımı ise zekât ve sadaka gibi mükellefiyetlerin yanı sıra, servetin yeni istihdam alanları oluşturacak şekilde kullanılmasıyla gerçekleşebilir. Tüm bunlar kulun Allah'a karşı vazifelerinin yanında “topluma karşı ifa etmesi gereken yükümlülüklerinin” bulunduğuna işaret etmektedir (s. 255).

Dinî telakki ve uygulamaların oluşumunda mühim tesirleri bulunan hadis literatürüne yönelik çalışmalarda, mevcut toplumsal hayatla sahih irtibatlar kurulması son derece önemlidir. İnsanlığın şiddet, açlık ve yoksulluk gibi ortak sorunlarına alternatif çözümler sunulmasında, hadis literatürünün söyleyeceği sözler fazlasıyla vardır. Bu ilmî mirasın muhtelif veçhelerinin vurgulanması, Arap dünyasında ve 1980 sonrası Türkiye'de “sünnetin bağlayıcılığı” üzerinde düğümlenen hadis çalışmalarının yeni açılımlar kazınarak farklı düzlemlere yayılmasına önemli bir katkı sağlayacaktır. *Sünnet'ten Toplum*a, katedilmesi gereken bu uzun yolda atılmış samimi adımlardan biri sayılmalıdır.

Mustafa Macit Karagözoğlu